

Mgr. Oleksander Bilash:

Freedom of Conscience and Religious Policy of Soviet Power in South Ukraine in 1917-1939 (Historical and Legal Aspect): from State to Individual.

Předložená disertační práce je psána v angličtině a čítá 353 číslovaných stran. Jejím jádrem a zásadním přínosem je bezesporu zmapování hrůz, které museli prožít pronásledovaní duchovní v době represí ateistického režimu v Sovětském svazu. Avšak sama struktura práce svědčí o autorově širším záběru, neboť sám si uvědomuje potřebu náležité kontextualizace této významné problematiky. Proto věnuje prvou kapitolu nejprve tématu svobody svědomí a náboženské svobody, svobodám, jež jsou základem úcty k lidské důstojnosti jednotlivce, která byla sovětským režimem tolik pošlapána, přes všechny proklamace typu „člověk – jak hrdě to zní“. Jádro zkoumané problematiky se pak již více přibližuje druhá kapitola o náboženské politice prvních 22 let od nástupu sovětské moci. Není pochyb, že jejím cílem měla být úplná likvidace náboženského fenoménu, a proto logicky navazuje třetí kapitola, mapující proticírkevní represálie, a to vymezeným okruhem perzekvovaných, totiž kněží, na vymezeném území – Oděsy a jihu Ukrajiny.

Předmětu autorova výzkumu odpovídá rovněž volba pramenů a literatury. Prameny jsou rozčleněny na právní (legislativní) a archivní, a právě v jejich prozkoumání a využití tkví podstatný přínos práce. Monografie a časopisecké články jsou uvedeny v seznamu literatury anglickojazyčně, s tím, že autory textů jsou povětšinou ukrajinští a ruští autoři a originály jsou v ruštině či ukrajinštině. Patristické spisy (Eusebiovy Církevní dějiny, Tertuliánova Apologie) či například Hegelova Právní filosofie jsou rovněž použity v překladech, ačkoli by patristické zdroje mohly být citovány z edic v originálních jazycích, a rovněž němčinu jakožto originál Hegelova spisu autor zjevně ovládá, proto mohl citovat z němčiny. Vždyť starověkého církevního autora Lactantia autor vhodně cituje z Migneovy edice latinské patrologie.

Sedmistránkový úvod práce vytyčuje cíl práce, objekt zkoumání, metody a status questionis pojednávaného tématu. Ohledně hlavního autorova tématu, totiž sovětské perzekuce ukrajinského kléru, autor uvádí devatenáct jmen výzkumníků, kteří předložili přesvědčivý přínos. Autor v této souvislosti také obhajuje novost svého přístupu a praktickou využitelnost výsledků práce.

V první kapitole se podávají základy nauky o svobodě svědomí a náboženství. Jde o ústavněprávní i konfesněprávní doktríny, které se podávají konstantně přes hranice států a národů, proto není divu, že ukrajinští a ruští badatelé, které autor cituje, pojednávají problematiku obdobně jako jejich západoevropští či severoameričtí kolegové. Dějinný přehled ohledně náboženské tolerance začíná autor ve starověkém Řecku. Ohledně historické spravedlnosti autor přiznává přehmaty křesťanstva v otázkách svobody svědomí již v období přechodu od pohanství ke křesťanství v Římské říši. Přehnané a ničím nedoložené je tvrzení na str. 35 o tom, že podle moderního zkoumání padlo cca 10 miliónů osob za oběť inkvizice. Z dějin křesťanství je spíše neznámou kapitolou například náboženská situace v době mongolských nájezdů na Rus, kterou autor zmiňuje. Autor nelíčí pouze dějinné události, nýbrž se také zabývá významnými filosofickými díly, která pojednávala téma náboženské svobody, od Marsilia z Padovy přes Hegela k severoamerickým teoretikům, kteří položili základy severoamerickému chápání svobody jednotlivce a jeho náboženského vyznání. Zabývá se také chápáním náboženské svobody, předloženým Druhým vatikánským koncilem v deklaraci *Dignitatis humanae*. Zmiňuje i setkání současného papeže Františka s koptským papežem Tawarosem II. Pro českého čtenáře jsou zajímavé části, týkající se situace v carském Rusku, například dekret cara Nikolaje II. o náboženské toleranci z roku 1905. Autor

považoval rovněž za vhodné, představit konfesní právo, „státní právo církevní“, jako vědeckou disciplínu a vyučovaný obor. Neopominul zmínit českou Společnost pro církevní právo, zabývající se výzkumem problematiky, a vyučující na českých teologických či právnických fakultách, kteří konfesní právo přednášejí. Dále seznamuje autor čtenáře s poměry v Sovětském svazu, kde obdobou, ba spíše vzorem československého Státního úřadu pro věci církevní, byl orgán zřízený roku 1943 a prvně nazvaný Rada pro záležitosti Ruské pravoslavné církve. Poté autor přechází k mezinárodním institucím a mechanismům, jež se tak či onak týkají problematiky náboženské svobody. Z dob socialismu u nás protežovaná Křesťanská mírová konference měla být protiváhou Světové rady církví.

Ve druhé kapitole se pojednávají způsoby, jakými sovětská moc od samotného počátku realizovala svoji ideologickou ateistickou politiku proti církvi a náboženství jako takovému. K vykořenění náboženství mělo sloužit jak postihování církve, tak individuálních věřících. Na právnických fakultách se u nás před rokem 1989 vyučoval předmět „Dějiny státu a práva v Sovětském svazu a socialistických zemích“. Aspekty církevní represe se nezmiňovaly, proto vyvstávají z probírané problematiky nové souvislosti, například skutečnost, že Dekret o půdě působil likvidačně na pozemkový majetek pravoslavné církve. Režim zosnoval nepřátelskou odstavku státu od církve a významným opatřením bylo také odstranění církevního vlivu ze školství (Dekret o odluce církve a státu školy od církve), neboť režim si byl vědom, jaký vliv má výchova. Oproti sovětské odluce naopak v Československu režim přivázal k sobě církve systémem financování, avšak represivní cíle byly identické, pouze metody odlišné. Církve byla sovětským režimem oloupena o majetky, rovněž boj proti ostatkům svatých měl zraňovat náboženské cítění věřících. Proticírkevní osten mělo rovněž rozvolnění soudržnosti rodiny umožněním rozvodu. Za jakousi dobu československým režimem zorganizované „Katolické akce“ byl sovětský pokus o vytvoření „Živé církve“. Trestrněprávní prameny, které autor uvádí, byly pak těmi zákony, na jejichž základě byli většinou odsuzováni kněží, o kterých pojednává třetí kapitola.

Tato třetí kapitola je těžištěm práce, přináší informace o individuálních osudech nespravedlivě perzekvovaných kněží. Jistěže – biblicky řečeno – „jejich jména jsou zapsána v nebi“, avšak je velmi záslužnou prací, poukázat na tyto hrdiny a svědky víry i „zápisy na této zemi“. Zde je třeba důvěřovat autorově poctivosti a pílí při zkoumání archivních pramenů. Vzhledem k tomu, že jde o neznámé osudy, je vhodné v této souvislosti položit shrnující dotazy pro diskusi při obhajobě práce

- 1) V době Gorbačovovy „perestrojky“ se tvrdilo, že sovětský systém byl pokazen až stalinskými represemi. Autor však uvádí příklady krutě perzekvovaných kněží počínaje rokem 1920. I když je zřejmé, že režim byl represivní od samého počátku, je přesto patrný kvantitativní a kvalitativní nárůst represivních opatření a metod? Lze hovořit o plynulém přechodu od leninismu ke stalinismu, nebo je opravdu stalinismus kvalitativním posunem?
- 2) Jak se staví dnešní pravoslavná církev k těmto svým mučedníkům? Uchovává jejich památku? Hodlá k tomu osobně přispívat i autor? Existují návrhy na svatořečení některých kněžských svědků víry nebo jsou někteří již svatořečeni?

Práci hodnotím velmi kladně, je přínosná, faktograficky bohatá, avšak teoreticky fundovaná.

Doporučuji práci k úspěšné obhajobě.

Praha, 24. 8. 2018

.....
Doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D

